

КОМПЛЕКСНЫЯ ТРАНСФАРМАЦЫІ

Ў КАНТЭКСТЕ ПРОСТАГА СКАЗА ПРЫ ПЕРАКЛАДЗЕ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Асаблівасці і спецыфіка праблем мастацкага перакладу вызначаецца, перш за ўсё, спецыфікай самога мастацкага тэксту. Мастацкія тэксты адметныя не толькі мэтай, дзеля якой яны ствараюцца, але і “ характарам інфармацыі, паколькі ў мастацкім тэксце звычайна перадаецца інфармацыя і інтэлектуальная, і эмацыянальная, і эстэтычная” (2, с.351). Натуральна, што для гэтага патрабуюцца і адметныя спосабы перадачы інфармацыі. На думку даследчыкаў, “пераклад мае сваю культуру творчасці (калі разглядаць пераклад як працэс мастацка-творчы і навукова-даследчы” (1, с.130).

Катэгорыю спосабу перакладу практычна ўтварае “апазіцыя інтэрлінейны пераклад / трансфармацыйны пераклад” (2, с.260). Інтэрлінейны пераклад – пераклад, “які ажыццяўляецца па фармальна-структурных адпаведніках” (2, с.260). Трансфармацыйны пераклад – пераклад, які выкарыстоўвае разнастайныя трансфармацыі, гэта значыць, міжмоўныя аперацыі сэнсавага перавыражэння. Усе трансфармацыі зводзяцца да некалькіх элементарных тыпаў (перастановак, замен, дабаўленняў і пропусак), якія могуць ужывацца не толькі ў чыстым выглядзе, але і ў спалучэнні, у комплексе. Замены спалучаюцца з перастаноўкамі, пропускі з дабаўленнямі і інш.

На матэрыяле арыгінала і перакладу твораў Івана Мележа на рускую мову пакажам разнавіднасці і падставы выкарыстання комплексных трансфармацый у структуры простага сказа.

Параўнальны аналіз мастацкіх тэкстаў арыгінала і перакладу даў магчымасць выявіць наступныя разнавіднасці комплексных трансфармацый.

1. Замена + дабаўленне: *Гэты адпачынак быў мала падобны да адпачынку* (“Мінскі напрамак”).—*Отдых туристов мало отвечал обычному представлению об отдыхе* (пераклад Л.Шапіры).—*Этот отдых мало соответствовал обычному представлению об отдыхе* (пераклад Л.Ракоўскага). Ужыты цэлы комплекс пераўтварэнняў: замены галоўнага слова (бел. падобны – руск. отвечал, соответствовал), дабаўленне, выкліканае заменай галоўнага слова, – спалучэнне назоўніка з прыметнікам *обычному представлению*, змена формы залежнага кампанента, абумоўленая папярэднімі трансфармацыямі (бел. да адпачынку – родны склон, руск. об отдыхе – месны склон). Спалучэнне замены і дабаўлення выклікана якраз тым, што пры перакладзе сказа ўжыты не слоўнікавыя адпаведнікі. Яшчэ некалькі падобных ілюстрацый: *Апейка багата ездзіў* (“Подых навальніцы”).—*Многие дни Апейка колесил по дорогам* (пераклад Д.Кавалёва). *Апаліла Васіля (Ганна) вачыма...* (“Подых навальніцы”).—*Как молнией полоснула по Василью взглядом* (пераклад Д.Кавалёва).

2. Замена + пропуск: *Мачыха таксама злезла з калёс, навастрылася позіркам на школу* (“Завеі, снежань”).—*Мачеха тоже слезла с телеги, устawiлась на школу* (пераклад Д.Кавалёва і Т.Залатухінай). *Ганну ўздымала рашучасць* (“Завеі,

снежань”).—Ганну *подмывало* (пераклад Д.Кавалёва і Т. Залатухінай). Пропуск кампанентаў *позіркам, рашучасць* выклікана заменай папярэдніх кампанентаў (навастрылася – уставілася, уздымала – подмывало). У пэўнай ступені семантыка адзінак перакладу кампенсуе семантыку прапушчаных кампанентаў, аднак не цалкам. Былі выяўлены і такія пропускі, якія прывялі да пэўных вобразных страт: *Ён (Васіль) хутчэй адварнуўся насцярожаным тварам...* (“Людзі на балоце”).—*Он поспешно отвернулся от Ганны* (пераклад М.Гарбачова). Пасля той ночы, калі давялося пасабляць бандытам, Васіля выклікалі на допыт. На ганку Васіль сустракаецца з Ганнай, адварочваецца “насцярожаным тварам” (насцярожаны – г. зн. напружаны, трывожны). Відавочна, калі ў арыгінале – выразная характарыстыка стану героя, то ў перакладзе – нейтральнае *от Ганны*. Такая комплексная трансфармацыя, на нашу думку, неправамерная: апісанне паводзін героя збедненае.

Міканор перамаўчаў вокліч, маўкліва сцярпеў яго (“Завеі, снежань”).—*Миканор переждал шум* (пераклад Д.Кавалёва і Т.Залатухінай). Канструкцыя *маўкліва сцярпеў яго*, прапушчаная ў перакладзе, удакладняе паводзіны героя, стварае своеасаблівы малюнак яго выступлення на сходзе. Такого ўдакладнення ў перакладзе няма, што, безумоўна, з’яўляецца недахопам.

У той жа дзень, трохі пазней, Яўхіму выпала яшчэ раз спаткацца з Хадоськай. Падсачыла за агародамі, выткнулася тварам у твар (“Людзі на балоце”).—*В тот же день, чуть попозже, Евхиму пришлось ещё повстречаться с Хадоськой. Подкараулила за огородами, перехватила* (пераклад Н.Кісліка). У перакладзе адсутнічае акалічнасць спосабу дзеяння, рэч. жаная фраземай *тварам у твар* – г. зн. вельмі блізка, так, што нельга абмінуць, абмысці. Пропуск выкліканы папярэдняй трансфармацыяй, заменай дзеяслова-выказніка: *выткнулася* – *перехватила*. *Выткнуцца* – паказацца, вылезці, высунуцца; слова размоўнае (ТСБМ, т.1, с.585). *Перехватила* – затрымала, спыніла, ідучы напераз. Значэнне апушчанай фраземы, як бачым, у пэўнай ступені кампенсавана семантыкай адзінкі *перехватила*.

3.Замена + перастаноўка. Здзіўленне прыходу Глушакоў у сваты было для Ганны першы момант такога вялікага... (“Людзі на балоце”).—*Приходу Глушаков со сватами Ганна была настолько удивлена...*(пераклад Н.Кісліка).—*Приход Глушаков со сватами так удивил Ганну...*(пераклад М.Гарбачова). У арыгінале: дзейнік *здзіўленне*, выказнік (састаўны іменны) *было вялікае*. Стан Ганны, як бачым, характарызуецца праз пэўны абстрактны вобраз. У перакладзе Н.Кісліка: дзейнік *Ганна*, выказнік (састаўны іменны) *была удивлена*; у перакладзе М.Гарбачова: дзейнік *приход*, выказнік (просты дзеяслоўны) *удивил*. Адзінкі перакладу, нягледзячы на шматлікія пераўтварэнні, захавалі агульны сэнс выказвання арыгінала. У перакладзе ўжыты прыём цэласнага пераўтварэння, хоць беларуская адзінка не дае відавочнай падставы для выкарыстання такой трансфармацыі.

4.Замена + дабаўленне + пропуск + перастаноўка. Такі тып перакладчыцкіх трансфармацый ахоплівае граматычную аснову сказа: *У Каржыцкага і сёння быў чысты, сіні позірк вачэй* (“Завеі, снежань”).—*И сегодня Коржицкий смотрел на него чистыми синими глазами* (пераклад Д.Кавалёва і Т.Залатухінай). Агульны сэнс сказаў аднолькавы, аднак адбыліся некаторыя семантычныя зрухі, звязаныя, перш за ўсё, з ужываннем у перакладзе кампанента *смотрел*. Калі перакласці сказ арыгінала

даслоўна, то ўзнікае непатрэбная таўталогія *взгляд глаз*. Магчыма, таму перакладчык ужыў прыём цэласнага пераўтварэння.

На падставе даследаванага матэрыялу можна зрабіць вывад аб тым, што комплексныя трансфармацыі заканамерныя і апраўданыя толькі ў тым выпадку, калі маюць лексічную, граматычную або стылістычную матывацыю. Нематываванае выкарыстанне трансфармацый парушае аўтэнтычнасць аўтарскага тэксту.

Літаратура

1.Сабуць, А.Э. Пераклад як праблема міжкультурнай камунікацыі // А.Э.Сабуць // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння: зб. навук. арт. / рэдкал.: Д.В.Дзятко (адк. рэд.), П.А.Міхайлаў, В.В.Урбан і інш. – Мінск: БДПУ, 2009.— С.130-132.

2.Сдобников, В.В. Теория перевода / В.В.Сдобников, О.В.Петрова.—М.:АСТ: Восток-Запад, 2007.—448 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

М.С. Рэсавуцкая, С.С.Мароз (Мінск, БДПУ)

КОМПЛЕКСНЫЯ ТРАНСФАРМАЦЫИ

Ў СТРУКТУРЫ СКЛАДАНАГА СКАЗА ПРЫ ПЕРАКЛАДЗЕ

МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Працэс перакладу дапускае выкарыстанне разнастайных стратэгий, спосабаў і прыёмаў перакладчыцкай дзейнасці, у аснове якіх знаходзяцца або інтэрлінейныя, або трансфармацыйны падыходы. Пад тэрмінам трансфармацыі разумеюць разнастайныя віды пераўтварэнняў, якія ажыццяўляюцца ва ўмовах адсутнасці магчымасці перакладу па міжмоўных паралелях. Трансфармацыя – “мадыфікацыя мовы, тэмы, стылю арыгінала пры перакладзе; рэалізацыя інвартытнага ядра арыгінала ва ўмовах стварэння перакладу” (2, с.195).

У навуковай літаратуры вывучэннем сутнасці, прычын і тыпаў перакладчыцкіх трансфармацый займаліся розныя даследчыкі (Л.С.Бархударэў, В.Н.Камісараў, Я.І.Рэцкер і інш.). У залежнасці ад характару адзінак мовы арыгінала, якія разглядаюцца як зыходныя, перакладчыцкія трансфармацыі падзяляюцца на лексічныя і граматычныя. У залежнасці ад прыёмаў і спосабаў перакладчыцкай дзейнасці трансфармацыі зводзяцца да такіх элементарных тыпаў, як перастаноўкі, замены, дабаўленні і пропуск. Аднак даволі часта правесці выразныя межы паміж трансфармацыямі немагчыма, таму што на практыцы гэтыя чатыры тыпы элементарных пераўтварэнняў звычайна спалучаюцца, прымаючы характар складаных “комплексных” трансфармацый” (1, с.191).

На матэрыяле арыгінала і перакладу твораў І.Мележа на рускую мову розных аўтараў пакажам і прааналізуем комплексныя трансфармацыі ў структуры складанага сказа.

Вядома, што найбольш дакладны арыгіналу пераклад “дасягаецца пры максімальнай адпаведнасці структуры моўных сістэм у выніку іх узаемнага накладання” (3, с.181). Беларуская і руская мовы блізкароднасныя. Гэтая адметнасць у пэўнай ступені з аднаго боку аблягчае працэс перакладу, аднак не здымае праблемы пошуку найбольш прыдатных сродкаў у мове перакладу.

Параўнальны аналіз арыгінала і перакладу даў магчымасць выявіць наступныя разнавіднасці комплексных трансфармацый.

1. Замена + перастаноўка. Такая комплексная трансфармацыя выяўлена пры перакладзе на рускую мову складаных сказаў з даданай азначальнай часткай, перадача якіх патрабуе ўжывання дзеепрыметнікавага зварота, характэрнага для рускай літаратурнай мовы і малапрадуктыўнага ў беларускай мове. Дзеепрыметнікавы зварот, што ўжываецца замест даданай азначальнай часткі, часам знаходзіцца ў прэпазіі да паяснёнага слова ў адрозненне ад даданай азначальнай часткі: *Партызаны, што праводзілі Ніну, увесь час перагаворваліся, жартавалі* (“Мінскі напрамак”).—*Провожавішы Нину партизаны всё время переговаривались, шутили* (пераклад аўтара). *Старшы лейтэнант недаверліва прыслухоўваўся да цішыні, што панавала ў прыродзе* (“Мінскі напрамак”).—*Старший лейтенант недоверчиво прислушивался к царившему в природе покою* (пераклад аўтара).

Акрамя дзеепрыметнікавага зварота, адпаведнікам даданай азначальнай часткі ў мове перакладу можа выступаць даласаванае азначэнне, выражанае дзеепрыметнікам, займеннікам, прыметнікам: *Так яны (Васіль і Ганна) некалькі хвілін і ляжалі..., намагаючыся ажывіць агенчык, што канаў* (“Людзі на балоце”).—*Так они несколько минут и лежали..., силясь оживить умирающий огонёк* (пераклад Н.Кісліка). *Добра, што мелі самі,...* было мала... (“Людзі на балоце”)—*Своих запасов... не хватило* (пераклад Н.Кісліка). *Аўдоця ўбачыла недалёк дзяўчынку, што ішла адна* (“Мінскі напрамак”).—*Авдотья увидела неподалёку одинокую девочку* (пераклад аўтара). Сэнсавы змест сказаў перакладу супадае поўнасцю або амаль поўнасцю са зместам сказаў перакладу. Відавочна, ужыванне лексічных адзінак *своих, одинокую* надала сказам перакладу пэўную генералізаванасць.

Названая трансфармацыя “замена + перастаноўка” прымяняецца і пры выкарыстанні ў якасці адпаведнікаў для даданай азначальнай часткі акалічнасцяў, выражаных назоўнікамі з прыназоўнікамі: *Камандзіры, што былі поруч, перагаворваліся...* (“Мінскі напрамак”).—*Рядом с комбригом тихо переговаривались командиры...* (пераклад Л.Ракоўскага). *Цяжкія гарматы, што стаялі недалёка за сялом, зноў загрузталі* (“Мінскі напрамак”).—*За селом опять загрохотали тяжёлые орудия* (пераклад Л.Шапіры). Такая комплексная трансфармацыя паўплывала на семантычную напоўненасць і сінтаксічную структуру сказаў: размяшчэнне назоўніка з прыназоўнікам перад дзеясловам-выказнікам (а не пасля

назоўніка-дзеяніка) вызначыла яго як акалічнасць месца, якая паясняе дзеянне, а не як азначэнне, што характарызуе асобу.

2. Замена + пропуск. Такая комплексная трансфармацыя была выяўлена пры аналізе перакладу складанага сказа з даданай часткай прычыны: *Толькі таму, што Туравец добра ведаў дарогу, ён ішоў не збіваючыся* (“Мінскі напрамак”).—*Но Туравец хорошо знал дорогу и шёл не сбиваясь* (пераклад Л.Ракоўскага). *Гэта асабліва пякло таму, што было іменна бяссэнным* (“Завеі, снежань”).—*Это особенно мучило своей очевидной бессмыслицей* (пераклад Д.Кавалёва і Т.Залатухінай). Даданая частка прычыны адносіцца і канкрэтызуе ў арыгінале сэнс акалічнасці прычыны галоўнага сказа, якая выражана ўказальным займеннікам *тamu*. У сказах перакладу назіраюцца трансфармацыі – замены і пропускі, якія прывялі да пэўных зрухаў ў семантыцы адзінак: адпаведнікі мовы перакладу не выражаюць прычынных адносін.

Аналіз матэрыялу паказвае, што адны комплексныя трансфармацыі закранаюць толькі структурную будову складанага сказа, другія – выклікаюць і структурныя, і семантычныя змены ў сказе.

Літаратура

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода / Л.С.Бархударов.—М.: Межд. отн., 1975.—239 с.
2. Попович, А. Проблемы художественного перевода / А.Попович.—М.: Высш. школа, 1980.—199 с.
3. Шелбанова, Т.В. Перевод как интерпретация / Т.В.Шелбанова // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння: зб. навук. арт.—Мінск: БДПУ, 2009.—С.181-183.